

Onderzoek in de eigen omgeving getoetst: Treebeek

JO BECKERS

Wonen bij de mijn

Eind negentiende eeuw begon zich in Zuid-Limburg op uitgebreide schaal mijnbouw te ontwikkelen. De mijn zelf is nu allang weg, maar de kolonie waar arbeiders, middenkader en bazen vreedzaam bij elkaar moesten leven, is er nog steeds. Leerlingen uit Hoensbroek ontmoetten bij 'onderzoek in de eigen omgeving' een stukje verleden dat gedicteerd werd vanuit 'de mijn'. In dit artikel wordt ingegaan op de manier van onderzoeken.

Aan het begin van het schooljaar 2000-2001 vatte ik het plan op om met mijn 2 vwo-klassen in het kader van de afsluiting van de basisvorming zelfstandig onderzoek te doen in de omgeving van onze school, het St.-Janscollege in Hoensbroek. Omdat de leerlingen nauwelijks ervaring hadden met onderzoek werd dat eerst geoefend. Dat gebeurde aan de hand van de paragraaf 'Leven op een VOC-schip' uit *Memo* deel 2. De hoofdvraag daarbij luidde: Hoe was het leven aan boord van zo'n schip? Alle leerlingen moesten bij die hoofdvraag tenminste drie deelvragen stellen en ze moesten aanvullend materiaal zoeken bij de basisbronnen die in het boek te vinden waren. Daarna werden de deelvragen en de hoofdvraag beantwoord.

De presentatie van het een en ander vond plaats in de vorm van een verslag. Dit moest een vaste indeling hebben. Het bestond uit een inleiding, waarin hoofdvraag en deelvragen aan de orde werden gesteld, een aantal hoofdstukjes waarin steeds een deelvraag beantwoord werd, een conclusie waarin de hoofdvraag werd beantwoord en tenslotte een bronvermelding bij de verzamelde bronnen.

Deze aanpak leverde veel nagenoeg identieke werkstukken op. Bijna alle leerlingen kozen onder invloed van de bronnen in het geschiedenisboek voor deelvragen als 'Hoe was het eten aan boord?', 'Hoe hard moest je werken?', 'Wat verdiende je?', 'Wat waren er voor straffen?' De variatie was maar beperkt. Bovendien bleken alle leerlingen nagenoeg dezelfde aanvullende bronnen van internet te halen. De paar boeken over de VOC, die in de schoolbibliotheek en in de bibliotheken in de buurt te vinden waren, waren binnen een paar uur uitgeleend. Slechts een en-

keling had thuis nog een boek over het onderwerp staan.

De grote uniformiteit die van dit alles het gevolg was, vond ik geen probleem. Het ging er immers vooral om de techniek van het onderzoeken te oefenen. Dat de inhoud van de werkstukken min of meer gelijk werden, was niet erg. Bovendien bleek er toch nogal wat verschil te zitten in de uitwerking en de verzorging van de presentatie door verschillende leerlingen.

Treebeek

Voor het onderzoek in de omgeving wilde ik graag iets doen met de vlakbij school gelegen woonwijk Treebeek. De Rijksdienst voor de Monumentenzorg is van plan om die wijk tot beschermd dorpsgezicht te verklaren. Dat betekent dat Treebeek een monument wordt. Op zich is dat een beetje vreemd. Bij beschermde stadsgezichten en dorpsgezichten gaat het meestal om oude, schilderachtige binnensteden of boerendorpjes. Dat een gewone woonwijk be-

Dr. Jo Beckers is docent geschiedenis aan het St.-Janscollege in Hoensbroek.

Woningen in Treebeek

scherm dorpgezicht wordt, is best bijzonder. Zeker als men daarbij bedenkt dat in de jaren zeventig van de vorige eeuw allerlei plannen bestonden om de hele wijk af te breken en te vervangen door wat toen algemeen beschouwd werd als mooie, nieuwe flats.

Er is dus iets met Treebeek aan de hand. Het leek mij een goed idee om de leerlingen te laten ontdekken wat dat is. Daarbij gebruikte ik de werkbladen van de Cito-basisvormingstoetsen bij 'Onderzoek in de eigen omgeving', 2000.

Hoensbroek verschilde tot ongeveer 1900 niet van de andere dorpen in de buurt. De mensen leefden er vooral van de landbouw en een beetje van de handel. Aan het begin van de vorige eeuw werd dat allemaal anders. Er werden twee grote steenkolenmijnen in de buurt van het dorp geopend: de Emma in Hoensbroek zelf en de Hendrik in Brunssum.

Voor de mensen die op deze mijnen gingen werken, was huisvesting nodig. Treebeek is, wat men hier in de buurt vroeger een kolonie (met de klemtoon op de laatste lettergreep) noemde: een woonwijk voor mensen van de mijn.

Alles bij elkaar werden er omstreeks 1918 in één keer zo'n 700 woningen gebouwd. Het was een van de grootste mijnwerkerswijken in Limburg. Van de mijnen zelf is inmiddels zo goed als niets meer over. Er bestaan alleen nog foto's van de enorme bedrijvencomplexen. Op het terrein van de Emma is behalve een industrieterrein een complete nieuwe stadswijk te vinden. Treebeek is een van de weinige zichtbare overblijfselen van de Hoensbroekse mijnschiedenis.

De wijk is verder bijzonder, omdat ze inzicht geeft in de opvattingen die men in het begin van de vorige eeuw over volkshuisvesting had. Treebeek vormt een goede illustratie van de tuinstadgedachte. De werkgevers in de mijnindustrie wilden het ontstaan van arbeidsonrust voorkomen door hun werknemers een goede en gezonde woonomgeving te bieden. Ze kozen voor de aanleg van eengezinswoningen met grote tuinen. De koloniën werden als afzonderlijke

dorpen buiten de oude agrarische kernen gepland. De nieuwe wijken werden ruim aangelegd op goedkope heidegronden langs bestaande infrastructuur en in de nabijheid van de mijnterreinen. Er werden eigen voorzieningen gerealiseerd, zoals scholen, kerken en patronaten.

Het aardige van de kolonie Treebeek is bovendien dat ze niet alleen bestaat uit arbeiderswoningen. De wijk is een voorbeeld van hiërarchische stedenbouw. De bedrijfshiërarchie van de mijn is in de woningen in de wijk terug te vinden. De huizen verschillen qua uiterlijk en innerlijk van elkaar. Er zijn directeursvilla's, beamtenwoningen, opzichterswoningen en mijnwerkerswoningen. Hoe belangrijker men was, hoe groter en luxer de woning was. Daarnaast had de hiërarchie ook invloed op de ligging van de huizen. Hoe belangrijker men was, hoe dichter men bij de ingang van de mijn woonde.

De keuze voor Treebeek als onderwerp voor het onderzoek sloot mooi aan bij de behandeling van de reguliere lesstof in de tweede klassen. Daar kwam aan de orde hoe de Engelse agrarische samenleving in de achttiende eeuw veranderde door de opkomst van nieuwe industrieën. De komst van de mijnen zorgde in en rond Hoensbroek voor soortgelijke, ingrijpende veranderingen.

Aan het werk

Bij het begin van het project ontvingen de leerlingen een stencil met uitleg over de opzet van het project dat de naam *Wonen bij de mijn* kreeg, waarin voor stap werd uitgelegd wat er van hen verwacht werd. De leerlingen werkten in principe in groepen van twee of drie. Ze mochten zelf hun partner(s) kiezen. Alle leden van een groep kregen hetzelfde cijfer behalve als er bij iemand sprake was van verwaarlozing.

Het onderzoek was verdeeld in drie fasen: de voorbereiding, de uitvoering en de afronding. De voorbereiding begon met het kiezen van het onderwerp en het stellen van een hoofdvraag en deelvragen. Dit werd voor een groot deel door mij gestuurd. Het onderzoek lag vast. We zouden gaan kijken naar Treebeek.

De Nederlandse mijn geschiedenis in grote lijnen

Om het vinden van een hoofdvraag en deelvragen te vereenvoudigen, vertelde ik in de klas kort iets over de geschiedenis van Treebeek en over het voornemen van Rijksdienst voor de Monumentenzorg. Daarbij kwamen drie discussies aan de orde.

Als eerste was er de vraag of je oude wijken niet beter kunt afbreken.

Sommige mensen vinden slopen prima. Het heeft geen zin om oud spul te bewaren. Nieuw is beter. Er zijn ook mensen die slopen heel erg fout vinden. Het mooie wordt uit een gebied gehaald. Wat overblijft is een onpersoonlijke leefomgeving zonder verleden.

De tweede discussie ging over het voor en tegen van de bouw van Treebeek. Voor de bouw van de wijk lag daar een prachtig natuurgebied vol wilde hamsters en dergelijke. Dat is aan de huisvesting van arbeiders voor de mijn opgeofferd. Voorstanders van de bouw van de nieuwe wijk zullen daar heel anders over hebben gedacht. De mijnarbeiders hadden recht op fatsoenlijke huisvesting. Mensen zijn belangrijker dan de natuur.

Een derde probleem was de vraag of het wel zinnig is om in de geschiedenisles aandacht te besteden aan oude buurten. Het bekijken van die huizen is vooral leuk voor wie er woont. Andere mensen hebben er niets aan. Daar staat tegenover dat je er door het bekijken van Treebeek achter kunt komen hoe het vroeger was. Misschien kun je zelfs dingen voor nu leren.

Het onderzoek van de leerlingen moest hun gegevens opleveren om in een van deze drie kwesties een standpunt te kiezen en te verdedigen. Hun hoofdvraag kwam zo eigenlijk uit een van de discussies. De deelvragen daarbij moesten ze zelf bedenken.

Elke groep moest een ingevuld werkblad met daarop hoofdvraag en deelvragen ter beoordeling inleveren.

Daarna volgde het kiezen van bronnen. Alle leerlingen ontvingen hetzelfde basisbronnenpakket. Dat bevatte twee kaarten en een aantal korte teksten over Treebeek. De kaarten lieten zien hoe Hoensbroek tussen 1900 en 1950 was gegroeid.

In de buurt van Kerkrade werd bij de abdij Rolduc al in de Middeleeuwen steenkool gewonnen. Eeuwenlang gebeurde dit op betrekkelijk kleine schaal. Hout was een veel gemakkelijkere brandstof. Steenkool was iets voor de armen. Het duurde dan ook tot de jaren negentig van de negentiende eeuw voor een begin werd gemaakt met de grootschalige exploitatie van de Limburgse kolenlagen. Door de industriële revolutie was de vraag naar steenkool toegenomen.

De particuliere mijnen kregen in ons land al snel concurrentie van Staatsmijnen. In 1930 waren er naast acht particuliere mijnen vier staatsmijnen actief.

In de dorpen die na 1900 het centrum van de mijnstreek werden, woonden vooral arme boertjes, dagloners en ambachtsslui. Men was bang dat de snelle ontwikkeling van de Limburgse mijnstreek zou leiden tot het ontstaan van een tweede Borinage of Ruhrgebied met alle daaraan verbonden sociale problemen. De uit Sittard afkomstige schrijver Felix Rutten schilderde bijvoorbeeld in *Onder den rook der mijn* (1914) een uiterst somber beeld van de toekomst. Het oude Limburg was in zijn ogen een agrarische idylle waarin de mensen vreedzaam en godsvruchtig met elkaar samenleven. Daar zou nu een einde aan komen door de komst van allerlei slecht volk dat in groten getale toestroomde om werk te vinden in de mijn. In de regio zelf woonden immers te weinig ervaren arbeidskrachten. De mijn was

voor de pastoor in Ruttens roman *'de dreigende vuist boven zijn parochie, zijne kudden en zijn velden'*.

Dat viel in de praktijk overigens allemaal best mee. In het oude Limburg was zeker niet alles in orde en de mijn bracht niet alleen verkeerde zaken. De welvaart nam bijvoorbeeld toe. De behoefte aan kolen was groot en de mijnwerkers werden goed betaald. Lang duurde die bloei echter niet. De Nederlandse mijnbouw voelde sinds ongeveer 1950 steeds sterker de concurrentie van andere energiebronnen zoals aardolie. Bovendien kwamen er in die tijd grote hoeveelheden goedkope Amerikaanse kolen op de Europese markt. De Limburgse mijnindustrie raakte zo steeds meer in een crisis. Na de ontdekking van grote gasvoorraden in het noorden besloot de Nederlandse regering de mijnen niet langer te steunen. Op 17 december 1965 kondigde de toenmalige minister van Economische Zaken Den Uyl in de Heerlense stadsschouwburg de sluiting van de Limburgse mijnen aan. In 1974 sloten de laatste hun poorten.

Pogingen om de vestiging van rijksdiensten en nieuwe industrieën gelijke tred te laten houden met de mijnsluitingen mislukten. De toenemende werkloosheid die hier het gevolg van was, kreeg een extra ongunstige dimensie door de gelijktijdig inzetende economische stagnatie. Vooral de Oostelijke Mijnstreek kwam in een diep dal terecht. Elf van de twaalf mijnen waren daar gevestigd en van de 45.000 mijnwerkers kwamen er 35.000 uit dat gebied. In de oude mijnwerkerswijken waren soms nagenoeg alle kostwinnaars werkloos.

Voor de mijnsluiting hadden de mensen er royale inkomsten. Nu moesten ze leven van een uitkering. Dat bracht veel problemen met zich mee. De aanblik van de troosteloze overblijfselen uit het mijnverleden zoals de zwarte steenbergen en de leegstaande mijngebouwen maakte het allemaal nog erger. Om hierin verandering te brengen is in de jaren negentig de operatie "Van zwart naar groen" gestart. Op de plaats van de oude mijnterreinen worden wandelgebieden, woonwijken en industrieterreinen aangelegd en er wordt geprobeerd de economie nieuw leven in te blazen.

Eindproducten
van leerlingen;
een VVV-folder,
een boekje over
Treebeek en een
uitgeschreven en
met oude foto's
geïllustreerd
interview

Interview (door Dennis Kort) Met Rob Donners

1. Hoe oud is dit huis?
1916
2. Is er een grote tuin bij?
Ja, breed en diep
3. En een voortuin?
Ja, voor en aan de zijkant.
4. Waarom bent u hier gaan wonen?
Het was van vrienden van hen hebben wij het gekocht.
5. Zijn er mankementen aan de woning?
Nee, geen
6. Is het huis groot?
Ja, ruime kamer, grote keuken en bijkeuken
7. Hoe is de ligging van het huis?
Gunstig, het ligt centraal
8. Is er een kelder en/of zolder? En hoe groot zijn ze?
Ja, allebei. Kelder onder de hal. Zolder over het hele huis
9. Is er overlast van de burens of omgeving?
Nee, alleen horen we s'ochtends de wekker van de burens.
10. Wat voor een woning is het?
Het is een beambtenwoning. Een hoekhuis.
11. Wat vindt u het mooist aan de omgeving?
De grote en mooie tuinen. Het groen.
12. Hoe ziet het er van binnen uit?
Hoge en brede deuren en hoge plafonds.

De teksten uit het *Limburgs Dagblad*, de *Inventarisatie Mijnmonumenten* en het *Monumenten Inventarisatie Project Limburg* belichten kort allerlei aspecten van Treebeek, zoals het mijnverleden, de tuinstadgedachte en de hiërarchische opzet.

Ik vond dat de wijk zelf de belangrijkste bron voor het onderzoek zou moeten zijn. Daarom werd daar een wandeling met opdrachten uitgesteld. Alle leerlingen kregen een kaart van de wijk, een beschrijving van de te lopen route en twintig opdrachten om hun kijken enigszins te richten. Ze moesten al wandelend vooral letten op de verschillende soorten woningen, de ruime opzet van de wijk en de verschillende openbare gebouwen. Om het onderscheiden van de verschillende soorten woningen mogelijk te maken zat bij de wandeling een fotovel met daarop zes van de woningtypes die in de wijk te vinden zijn.

De route werd klassikaal vanuit school gewandeld. Als er stevig werd doorgestapt, kon dat binnen één lesuur.

De te gebruiken bronnen lagen zo voor een groot deel al vast. Naast het verplichte materiaal (het bronnen-

pakket en de wandeling met vragen) mochten de leerlingen zelf meer bronnen verzamelen. Echt nodig was dat niet. Met het basismateriaal was het onderzoek tot een goed einde te brengen.

Ook nu moesten de groepen weer werkbladen inleveren. Daarop werd aangegeven welke basisbronnen en welke aanvullende bronnen ze wilden gaan gebruiken. Tegelijkertijd legden de leden van de groepen nu vast wie welk deel van het werk voor zijn rekening zou nemen.

De volgende fase van het onderzoek was de uitvoering. De leerlingen gingen eerst kijken wat ze uit de informatiebronnen konden gebruiken om hun hoofdvraag en deelvragen te beantwoorden.

Daar kwamen weer werkbladen aan te pas. Er moest worden opgeschreven welke informatie elke gekozen bron opleverde. Die werkbladen werden ingeleverd. Daarna volgde het eigenlijke beantwoorden van de deelvragen en de hoofdvraag.

De slotpresentatie

De afronding bestond uit het presenteren van de resultaten en het evalueren van het onderzoek. Het onderzoek moest leiden tot een

eindproduct. De leerlingen mochten de presentatievorm zelf kiezen. Voorwaarde was alleen dat het onderzoek een praktisch nut had. Het werkstuk mocht dus niet zo maar een verslag zijn. Het moest ergens voor dienen. Je kon denken aan een pamflet om Treebeek van de sloop te redden, een handleiding voor mensen die in Treebeek rondleidingen verzorgen, een brief aan een vriendje in Friesland waarin staat wat er bijzonder is aan Treebeek, een informatieve website over Treebeek, een folder voor een makelaar die huizen in Treebeek wil verkopen en dergelijke. Samen met dit werkstuk diende ook het laatste werkblad te worden ingeleverd. Hierop werd aangegeven wat de antwoorden op de gestelde hoofdvraag en deelvragen waren. Bovendien moest elke groep kort op papier zetten hoe het onderzoek was verlopen. Wat was er goed gegaan en wat niet?

Voors en tegens

Vanzelfsprekend heb ik me na afloop van het project die zelfde vraag gesteld. Wat ging goed en wat kon beter?

Waar ik in elk geval erg tevreden over was, is het enthousiasme waarmee de meeste leerlingen aan het project hebben gewerkt. Veel groepen zijn buiten schooltijd nog eens op hun gemak in Treebeek gaan kijken. Er is druk gefotografeerd, er zijn huizen bezichtigd van familieleden en bekenden die in de wijk wonen, er zijn grootouders geïnterviewd over hun herinneringen aan het verleden van de kolonie en er is op zolders gespeurd naar tijdschriften en boeken over Limburgs mijnverleden. De uitkomsten van al dat onderzoek waren helaas niet altijd even relevant maar het enthousiasme van de jonge onderzoekers was er niet minder om.

Er waren overigens ook nogal wat positieve reacties van het thuisfront van de leerlingen. Ouders vonden het leuk dat er aandacht werd besteed aan de eigen omgeving.

Wat ik ook erg geslaagd vond, was de grote verscheidenheid van presentatievormen. Twee groepen kozen bijvoorbeeld voor het schrijven van

Een tweede probleem was dat de hoeveelheid papier die de leerlingen ontvingen wel erg groot was. Het gevolg was dat er vaak van alles kwijt was. De leerlingen verdaalden ook in al die pakketjes stencils. Zo was er bijvoorbeeld naast het pakket met de wandelroute en de vragen, het pakket met uitleg bij het project, het pakket met bronnen en het pakket met in te vullen werkbladen ook nog een pakket met tips en voorbeelden

De meest recente versie van de afsluitingstoetsen op CD die onze school kortgeleden van het Cito ontving blijkt wat deze zaken aangaat

aanzienlijk verbeterd. Het programma op de CD is een stuk overzichtelijker in zijn samenhang en er zijn nu ook allerlei handige mogelijkheden om het geheel op bepaalde onderdelen naar je eigen hand te zetten of aan te vullen. Zo kan bijvoorbeeld het basisbronnenpakket met de foto's opgenomen worden op een eigen schoolversie van de Cito Onderzoeks-gids.

Het nieuwe computerprogramma ziet er veel beter en werkbaarder uit dan de stapel werkbladen en teksten waarmee mijn leerlingen nog moesten zwoeven. Het onderdeel 'schrijfhulp' maakt ook de kloof tussen werkbladen en werkstuk veel kleiner. Ik ben benieuwd of de beoordeling van het onderzoeksproces nu beter uit de verf zal komen. Het is in elk geval de moeite van het proberen waard.

